

ВETERАНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7202>

АРЕШОНКОВ

Володимир Юрійович

доктор педагогічних наук,
доцент, член-кореспондент
НАПН України,
народний депутат України
м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена аналізу правового статусу ветеранів війни як суб'єктів національно-патріотичного виховання молоді в Україні. У роботі здійснено огляд чинного українського законодавства, що визначає статус ветеранів та засади патріотичного виховання зокрема, закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», «Про освіту», підзаконні акти Кабінету Міністрів України і накази МОН України. Проаналізовано правові норми, які регламентують участь ветеранів у системі національно-патріотичного виховання, виокремлено наявні проблеми та прогалини в законодавстві. Для підготовки рекомендацій проведено порівняльно-правовий аналіз досвіду залучення ветеранів до виховання молоді у США, Ізраїлі та Литві з урахуванням міжнародних підходів (ООН, НАТО). За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання, спрямованого на ефективну інтеграцію ветеранів війни у процес патріотичного виховання молодого покоління.

Ключові слова: ветерани війни; національно-патріотичне виховання; правовий статус; законодавство України; міжнародний досвід; молодь.

Національно-патріотичне виховання дітей і молоді набуло особливої значущості в умовах збройної агресії проти України та необхідності формування нового покоління громадян, здатних до захисту державного суверенітету. В сучасних реаліях виховання патріота, відданого цінностям демократії, свободи та територіальної цілісності України, розглядається не лише як компонент громадянської освіти, а як елемент забезпечення національної безпеки та суспільної стійкості (Закон України, 2022).

У цьому контексті дедалі більшої уваги потребує потенціал ветеранів війни — учасників бойових дій, які є носіями унікального досвіду боротьби за незалежність держави. Завдяки високому суспільному авторитету, ветерани сприймаються як моральні авторитети та символи мужності, а їхні життєві орієнтири, цінності й особистий приклад можуть стати потужним ресурсом у формуванні патріотичної свідомості молодого покоління.

Разом із тим, на нормативному рівні участь ветеранів у системі освіти і виховання залишається недостатньо врегульованою. Тривалий час українське законодавство розглядало ветеранів переважно як об'єкти соціального захисту — отримувачів пільг, компенсацій та соціальних гарантій, — залишаючи поза увагою їхній потенціал як активних суб'єктів освітнього процесу. Лише в останні роки, у відповідь на виклики повномасштабної війни, держава почала запроваджувати окремі правові механізми залучення ветеранів до процесів національно-патріотичного виховання (Закон України, 2022).

Метою статті є здійснення комплексного аналізу правового статусу ветеранів як суб'єктів національно-патріотичного виховання, виявлення ключових законодавчих прогалин і практичних проблем реалізації відповідних політик, а також формулювання обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання з урахуванням міжнародного досвіду.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети на основі теоретико-правового аналізу, здійснена критична оцінка чинного законодавства України щодо статусу ветеранів війни, їхніх соціальних гарантій та участі у сфері національно-патріотичного виховання (закони, постанови Кабінету Міністрів України, державні стратегії й концепції), охарактеризовано функціональні повноваження профільних органів влади (зокрема Міністерства у справах ветеранів України, Міністерства освіти і науки України), а також використано актуальні статистичні дані. Дослідження включає порівняльно-правовий огляд практик участі ветеранів у вихованні молоді в таких країнах, як США, Ізраїль і Литва, з урахуванням відповідних рекомендацій міжнародних організацій (ООН, НАТО, ЄС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні два роки значну увагу дослідників спрямовано на проблеми соціальної адаптації та працевлаштування ветеранів (Budni.robota.ua., 2025), психосоціальної підтримки і реабілітації ветеранів. Так Л. Ліберман Лорі, Дж. Корона-Бейлі, Т. Е. Хемм, Дж. Меддокс, М. Джанврін, Л. Джуман, О. Березюк, Дж. Смолінські, В. Брім і Т. Перес Кельмос здійснили оцінку системи травматології та реабілітації в Україні під час війни, що триває; визначили поточні потреби, прогалини та можливості для зміцнення реабілітаційних служб та інформування національних і міжнародних зацікавлених сторін, включаючи США та НАТО, про нагальні пріоритети підтримки реабілітаційної інфраструктури України, шляхи реінтеграції та надання допомоги з урахуванням гендерних аспектів (Lawry, Korona-Bailey, Hamm, Maddox, Janvrin, Juman, Berezyuk, Smolinski, Brim, & Koehlmoos, 2025).

ІОМ Ukraine (Міжнародна організація з міграції ООН) проведено оцінку ключових потреб у сфері реінтеграції ветеранів з огляду на психосоціальну підтримку та потреби різних груп ветеранів (International Organization for Migration, 2023).

У звітах German Marshall Fund (2025) констатовано фрагментованість політики адаптації ветера-

нів, наголошено на важливості імплементації комплексного підходу на основі правового, ментального, соціального та економічного (Dobrohorska, 2025). Н. Сивак охарактеризував політичні альтернативи для економічної адаптації ветеранів: сертифікаційні програми, працевлаштування, взаємодію з ПВК тощо (Syvak, 2024).

Група дослідників із Львівської політехніки (М. Школяр, Л. Климанська, Г. Герасим, Т. Шаповалова) проаналізувала проблеми студентів-ветеранів у вищій освіті та їх адаптацію, зокрема, академічні, психологічні бар'єри і специфічні потреби. Автори рекомендують створювати ресурсні центри, забезпечити гнучке навчання і тренінги для викладачів, які працюють з ветеранами (Shkoliar, Klymanska, Herasym, & Shapovalova, 2025).

Залишається актуальною проблематика жінок-ветеранок та гендерного підходу у ветеранській політиці. У статті А. Андріанової висвітлено досвід жінок-ветеранок, визначено проблеми гендерної дискримінації, психосоціального навантаження і недостатнього визнання їх в академічній сфері (Andrianova, 2025).

Аналіз наявної наукової літератури та практичних ініціатив засвідчує, що питання участі ветеранів війни у виховній роботі з молоддю досі залишається недостатньо дослідженим у міждисциплінарному вимірі. Основна увага вітчизняних досліджень зосереджена переважно на вивченні ветеранів та ветеранок як об'єктів соціальної політики — отримувачів пільг, учасників програм реабілітації чи соціальної підтримки. У той час як їхня потенційна суб'єктність у сфері громадянського і патріотичного виховання молоді розкрита лише фрагментарно.

Про актуальність проблеми свідчать ініціативи, які реалізуються в різних регіонах України. Зокрема, у Запоріжжі під час регіональних заходів акцентувалася увага на необхідності системного залучення ветеранів російсько-української війни до національно-патріотичного, військово-патріотичного та військово-спортивного виховання молоді, зокрема у закладах загальної середньої та позашкільної освіти. Обговорювалися також питання організації початкової та базової військової підготовки за участю ветеранів, а також нагальна потреба у формуванні позитивного суспільного образу захисників і захисниць України та зміцненні поваги до їхнього внеску в безпеку держави (Запорізька міська рада, 2024).

Схожі підходи активно підтримуються й у закладах вищої освіти. Так, у Хмельницькому національному університеті підкреслюється ефективність залучення ветеранів та ветеранських організацій до військово-патріотичного виховання студентської молоді як одного з інструментів формування громадянської ідентичності, патріотизму та національної самосвідомості (Хмельницький національний університет, 2023).

У науково-методичному контексті варто відзначити стратегічні орієнтири, запропоновані академіком І. Бехом щодо системи військово-патріотичного виховання в освітньому середовищі (Бех & Малиношевський, ред., 2023), а також низку нормативних ініціатив, зокрема проект Концепції залучення ветеранів до національно-патріотичного виховання, підготовлений Міністерством у справах ветеранів України (Міністерство у справах ветеранів України, 2020а), та розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції формування та підтримки позитивного образу ветерана війни в суспільстві» (Міністерство у справах ветеранів України, 2020b).

Участь ветеранів у виховній роботі розглядається не лише як внесок у громадянське виховання молоді, а й як один із механізмів їх соціальної інтеграції. Зокрема, К. Денисов на сторінках Українських студій стратегічних досліджень визначає залучення ветеранів до мілітарного (військово-патріотичного) виховання як потенційно ефективний засіб постслужбової адаптації до мирного життя. Участь у заходах із підготовки громадян до національного спротиву, за оцінками експертів, сприяє збереженню соціальної активності ветеранів, їхній психологічній стабілізації та відчуттю продовження суспільно значущої місії (Денисов, 2024).

Варто зазначити, що на сьогодні в Україні налічується понад 1,2 млн ветеранів війни (включаючи учасників бойових дій, звільнених військовослужбовців тощо) (Коляда, 2025). Після завершення бойових дій ця цифра може зрости до кількох мільйонів (ZMINA, 2025). Така значна частка населення, для якої військовий досвід став визначальним, потребує інтеграції в мирне життя, зокрема через залучення до суспільно корисної діяльності. Патріотичне виховання молоді — одна з важливих сфер, в рамках якої ветерани можуть реалізувати свій потенціал, передаючи наступному поколінню свій досвід, знання і цінності. Саме тому наукове осмислення правового

забезпечення участі ветеранів у виховному процесі є на часі.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання статусу ветеранів війни в Україні базується на спеціальному законі та низці підзаконних актів, а нормативні засади патріотичного виховання молоді визначаються як освітнім законодавством, так і нещодавно ухваленими актами державної політики. Розглянемо ключові нормативно-правові акти у цій сфері.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993) є основним актом, що визначає коло осіб, які належать до ветеранів війни, та встановлює їхні права і державні гарантії. Відповідно до цього Закону, ветеранами війни визнаються особи, які брали участь у захисті Батьківщини або в бойових діях на території інших держав. До них належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни (Закон України, 1993). Тобто закон охоплює як сучасних захисників України (зокрема ветеранів АТО/ООС, війни з російським агресором), так і ветеранів минулих воєн. Закон детально регламентує пільги та соціальні гарантії для ветеранів (медичне забезпечення, житлові права, пільги на проїзд тощо). Водночас, слід підкреслити, що в первинній редакції та наступних змінах цього закону питання участі ветеранів у виховній діяльності прямо не розглядалося — документ зорієнтований переважно на соціальний захист ветеранів, а не на їхні можливі ролі у суспільному житті. Лише нещодавно до законодавства запроваджуються норми, які побічно охоплюють цю тематику, наприклад, через позиціонування ветеранів як суб'єктів національно-патріотичного виховання (як показано далі).

Закон України «Про освіту» (2017) заклав загальні принципи та цілі виховання у системі освіти. Згідно з цим законом, виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу, а серед його завдань — формування у дітей і молоді патріотичних цінностей, поваги до Конституції та законів, до державної символіки, історії і культури України (Закон України, 2017). Хоча у Законі «Про освіту» відсутній окремий розділ, присвячений національно-патріотичному вихованню, його зміст «наскрізно» інтегровано в освітній процес. Зокрема, стаття 6 визначає, що одним із принципів державної освітньої політики в Україні є «виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-

культурного надбання і традицій» (Закон України, 2017). Таким чином, на законодавчому рівні патріотичне виховання закріплено як одну із ключових цілей освіти. Однак конкретні механізми реалізації цього завдання покладено на підзаконні нормативні акти та освітні програми, що розробляються Міністерством освіти і науки України та закладами освіти. Важливо, що у законі не визначено прямо, хто саме (окрім педагогічних працівників) може виступати суб'єктом виховної роботи — наприклад, участь громадських об'єднань, ветеранів чи інших категорій осіб не деталізована. Це залишає простір для залучення ширшого кола учасників до виховного процесу, але потребує відповідного регулювання на рівні підзаконних актів.

Починаючи з 2014 р., держава посилила увагу до нормативно-правового регулювання у сфері національно-патріотичного виховання, що знайшло відображення у розробленні та ухваленні низки концептуальних і програмних документів. Важливим кроком став Указ Президента України № 286/2019, яким було затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (Президент України, 2019). Ця Стратегія визначила мету і основні складові державної політики у сфері виховання патріотизму, зокрема виокремила громадянсько-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання та духовно-моральне виховання як ключові напрями. Хоча зазначений Указ носив стратегічний характер і згодом втратив чинність (Президент України, 2024) (у зв'язку з оновленням політики), він заклав термінологічну базу та інтегрував тему патріотичного виховання у порядок денний державної влади. Одним із принципів Стратегії було вшанування захисників України та героїв національної історії, що опосередковано визнавало роль ветеранів у патріотичному вихованні через збереження пам'яті та шанобливе ставлення до них.

Наступним кроком стало ухвалення програмного документа уряду: постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673 затверджено Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Це перша в Україні комплексна державна програма у зазначеній сфері (Кабінет Міністрів України, 2021). Програма передбачила системний підхід до реалізації заходів патріотичного виховання на загальнодержавному та регіональному рівнях, визначила відповідальних виконавців (центральні та місцеві органи

влади) і очікувані результати. Зокрема, одним з пріоритетних напрямів Програми було «залучення учасників та ветеранів антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил до сфери національно-патріотичного виховання; залучення учасників та ветеранів антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил до сфери національно-патріотичного виховання» (Кабінет Міністрів України, 2021). Ця норма прямо вказує на участь ветеранів війни як на інструмент досягнення цілей виховання, що є новацією для української практики. Фінансування таких проєктів здійснюється на конкурсній основі: ветеранські громадські організації можуть отримувати державні гранти (спів-фінансування до 85 % вартості проєкту) на реалізацію ініціатив, пов'язаних з патріотичним вихованням молоді та формуванням позитивного іміджу ветеранів (ВЧАСНО, 2020). Отже, урядова програма 2021–2025 рр. уперше інституціоналізувала підтримку активності ветеранів у виховній сфері, створивши фінансові та організаційні передумови для відповідних заходів.

Найбільш суттєві законодавчі зміни відбулися наприкінці 2022 р. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 р. № 2834-IX (далі Закон № 2834-IX) запровадив нову рамку державної політики, інтегрувавши національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання в контекст національної безпеки. Цей закон визначає національно-патріотичне виховання як наскрізний процес, спрямований на утвердження української національної ідентичності, формування оборонної свідомості, соціальної активності та готовності до захисту незалежності України (Закон України, 2022). Уперше на рівні закону чітко розподілено напрями виховної роботи: національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання та громадянська освіта визначені як складові державної політики у сфері ідентичності. Для кожного напрямку встановлено завдання і принципи. З точки зору теми нашого дослідження, надзвичайно важливо, що Закон № 2834-IX передбачив гарантії участі громадян та інститутів громадянського суспільства у реалізації державної політики у цій сфері (Закон України, 2022). Зокрема, у тексті закону (ст. 1 та ст. 9) прямо зазначено, що до здійснення національно-патріотичного виховання залучаються ветерани війни, особи, які мають особливі заслуги перед

Батьківщиною, та учасники Революції Гідності (Закон України, 2022). Закон увів норму про підготовку кваліфікованих кадрів із числа ветеранів та зазначених категорій з метою залучення їх до організації освітньої діяльності з початкової військової підготовки, реалізації програм і проєктів військово-патріотичного виховання (Закон України, 2022). Також передбачено інтеграцію ветеранів у забезпечення громадянської освіти, зокрема шляхом їх долучення до викладацької діяльності. Таким чином, на законодавчому рівні ветерани офіційно визнані суб'єктами національно-патріотичного виховного процесу. Це істотний зсув у порівнянні з попереднім станом правового поля.

Крім того, Закон № 2834-IX гармонізує термінологію та зв'язки з іншими актами. Він відсилає до Закону України «Про статус ветеранів війни...» щодо визначення терміну «ветерани війни» (Закон України, 2022), тим самим ув'язуючи політику патріотичного виховання із визначенням колом суб'єктів — ветеранами згідно з чинним законом. У ст. 13 Закону 2834-IX введено поняття суб'єктів відносин у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності — це фізичні та юридичні особи, які беруть участь у реалізації проєктів у зазначеній сфері (Закон України, 2022). Отже, ветерани як фізичні особи, а також ветеранські громадські об'єднання як юридичні особи, можуть розглядатися як суб'єкти відповідних правовідносин.

На виконання нового закону Уряд та центральні органи виконавчої влади розробляють підзаконні акти, що деталізують механізми залучення ветеранів до виховної роботи. Наразі актуальними є: постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» від 15 грудня 2023 р. № 1322 (Кабінет Міністрів України, 2023а); розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості України, на період 2023-2026 років» від 30 березня 2023 р. № 269-р (Кабінет Міністрів України, 2023б), відомчі накази та методичні документи. Зокрема, Міністерство освіти і науки України у червні 2022 р. затвердило нову Концепцію патріотичного виховання в закладах освіти, яка оновлює

підходи з урахуванням умов воєнного стану (МОН України, 2022). Ця концепція підкреслює необхідність партнерства закладів освіти з громадськістю, зокрема з ветеранськими організаціями, для формування у молоді цінностей патріотизму. Також діє наказ МОН України, яким затверджено методичні рекомендації щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання (МОН України, 2024). У них одним із пріоритетів визначено залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до здійснення заходів національно-патріотичного виховання.

Підсумовуючи зазначимо, що сьогодні законодавча база України містить такі ключові елементи:

- (1) визначення статусу ветеранів війни та їх соціальних прав (Закон 1993 р. та похідні акти);
- (2) загальні положення щодо патріотичного виховання як мети освіти (Закон «Про освіту»);
- (3) спеціальні стратегії і програми патріотичного виховання, які заклали основу для залучення ветеранів;
- (4) Закон України 2022 р., що юридично закріпив участь ветеранів як суб'єктів виховного процесу.

Наступний крок — впровадження цих норм у життя через конкретні механізми, відповідно до чого потрібен детальніший правовий аналіз.

Розглянемо, як саме законодавчі положення щодо участі ветеранів реалізуються на практиці, які повноваження та можливості надаються ветеранам і ветеранським організаціям, а також які обмеження чи умови супроводжують їхню залученість до виховної роботи.

Інституційні механізми та повноваження органів влади. Включення ветеранів у процес патріотичного виховання здійснюється передусім через координацію з боку профільних державних органів. У 2018 р. створено Міністерство у справах ветеранів України (Мінветеранів), одним із завдань якого є інтеграція ветеранів у життя суспільства. У «Положенні про Міністерство у справах ветеранів» чітко зазначена функція сприяння залученню ветеранів до національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання молоді (Кабінет Міністрів України, 2018). Зокрема, Мінветеранів має координувати заходи з утвердження національної ідентичності, популяризації героїв, формування позитивного образу ветерана в суспільстві. Відповідно до інформації на офіційному сайті Міністерства, одним з пріо-

ритетів діяльності є підняття рівня національно-патріотичної свідомості шляхом активного залучення ветеранів війни до цього процесу. Це свідчить, що держава бачить ветеранів не лише як отримувачів допомоги, а і як активних учасників виховних програм.

МОН України традиційно відповідає за зміст і організацію виховної роботи у закладах освіти. Нині МОН України тісно співпрацює з Мінветеранів та Міністерством молоді і спорту у міжвідомчих координаційних структурах, наприклад, у Координаційній раді з питань національно-патріотичного виховання при Кабінеті Міністрів (створеній у 2020 р.). Такі координаційні органи покликані забезпечити узгодженість дій різних відомств і громадськості. Зокрема, до складу ради включені представники ветеранських організацій та військово-патріотичних об'єднань, що сприяє врахуванню голосу ветеранів при формуванні політики.

На практиці залучення ветеранів до патріотичного виховання молоді може здійснюватися у кількох формах:

- (а) просвітницько-виховні заходи у закладах освіти (зустрічі, лекції, «уроки звияги», тематичні класні години тощо);
- (б) участь у викладанні окремих навчальних предметів, дисциплін або курсів (передусім початкова військова підготовка, предмет «Захист України» в школах);
- (в) робота у позашкільних молодіжних центрах та таборах військово-патріотичного спрямування;
- (г) спільні проекти з національно-патріотичного виховання, що реалізуються громадськими організаціями ветеранів за підтримки держави або місцевої влади.

Законодавчо найчіткіше прописана участь ветеранів у викладанні предметів військово-патріотичного напрямку. З 2015 року в школах введено обов'язковий навчальний предмет «Захист Вітчизни» (згодом перейменований на «Захист України»), метою якого є початкова військова підготовка старшокласників. Формально цей предмет можуть викладати вчителі, які пройшли відповідну підготовку, але на практиці часто залучаються колишні військовослужбовці, офіцери запасу, учасники бойових дій як інструктори або педагоги. Це не було прямо врегульовано законом, проте накази МОН України дали змогу директорам шкіл укласти договори зі спеціалістами (у т.ч. ветеранами) на викладання цього

курсу. Ухвалення Закону 2834-IX у 2022 р. фактично інституціоналізувало таку практику, вимагаючи підготовки кадрового потенціалу з числа ветеранів для організації освітньої діяльності з початкової військової підготовки (Міністерство у справах ветеранів України, 2023). Це означає, що держава повинна створювати умови для навчання ветеранів-потенційних викладачів (наприклад, спеціальні курси підвищення кваліфікації, програми перепідготовки військовослужбовців у педагогіки). Такий підхід відповідає логіці зарубіжних програм на кшталт «солдати — вчителі» (про що йтиметься у порівняльному аналізі).

Щодо виховних заходів — численні приклади ініціатив з участю ветеранів уже реалізуються на місцевому рівні. По школах і університетах проводяться зустрічі з воїнами — учасниками бойових дій, «уроки звияги», які організовують як освітяни, так і громадські об'єднання. Рада ветеранів при закладах освіти (наприклад, в системі МВС чи закладах професійної освіти) теж сприяє патріотичному вихованню студентів (Кобринський, 2017). Ветеранські організації нерідко ініціюють військово-спортивні змагання, вишколи, історичні лекції для молоді. Однак усі ці заходи до недавнього часу носили переважно епізодичний, рекомендаційний характер — залежно від ентузіазму освітян і активності самих ветеранів. З включенням до державних програм, така діяльність отримала інституційну підтримку. Наприклад, за даними Мінветеранів, у 2020-2021 рр. у різних регіонах проведено понад 300 заходів патріотичного виховання за участю ветеранів та охопено більше 11 тис. дітей і молоді (Луганська обласна державна адміністрація, 2025). Тепер такі результати відслідковуються і аналізуються урядом, що спонукає до їх масштабування.

Важливим аспектом є правовий статус ветеранів під час їх залучення до освітнього процесу. Ветерани переважно залучаються як гості, наставники, тренери позашкільних гуртків, інструктори. Деякі ветерани війни після демобілізації здобувають педагогічну освіту або проходять спеціальні курси, щоб офіційно працювати в системі освіти. В Україні вже є чимало випадків працевлаштування учасників бойових дій як викладачів предмету «Захист України» або тренерів з допризовної підготовки. Для стимулювання цього процесу доцільно було б створити державну програму, аналогічну американській *Troops to Teachers*, яка допомагає ветеранам стати сертифі-

кованими вчителями (United States Government, 2024). Поки що такої окремої програми немає, але окремі ініціативи (наприклад, курси в педагогічних університетах для ветеранів) починають з'являтися.

У контексті правового статусу ветеранів як суб'єктів виховної роботи варто звернути увагу й на ветеранські громадські об'єднання. Закон України «Про громадські об'єднання» дає їм змогу здійснювати просвітницьку діяльність, і багато ветеранських організацій прямо записують у своїх статутах мету патріотичного виховання молоді. За підтримки держави вони проводять вишколи, табори (наприклад, популярна всеукраїнська гра «Джура», де ветерани часто виступають інструкторами). У 2021 р. було засновано Український ветеранський фонд, через який держава фінансує проекти ГО ветеранів — серед пріоритетів грантового конкурсу 2021 р. було саме «підняття рівня національно- та військово-патріотичного виховання через залучення ветеранів до виховного процесу» (ВЧАСНО, 2020). Це створює правову основу для довготривалого партнерства між школами/молодіжними центрами та ветеранськими організаціями.

Але залучення ветеранів до роботи з дітьми і молоддю потребує врахування певних обмежень та підготовки. Законодавство про освіту містить загальні вимоги до осіб, які працюють з дітьми (наприклад, відсутність судимості за злочини проти життя і здоров'я, моральність тощо). Ветерани, запрошені до школи, повинні дотримуватися педагогічної етики і програмних настанов. Є чутливі моменти, пов'язані з психологічним станом ветеранів: дехто може мати посттравматичний синдром, тому формат спілкування з дітьми має добиратися обережно. Чинні методичні рекомендації МОН України радять, щоб під час «уроків звитяги» присутнім був педагог-психолог, який у разі потреби допоможе скоригувати розмову. Правових бар'єрів для короткострокового залучення ветеранів (як гостей) немає, проте питання їхнього офіційного статусу (волонтер, консультант, штатний працівник, працівник за сумісництвом, за цивільно-правовим договором) вирішується на рівні адміністрації закладу освіти. Тут можуть знадобитися типові положення чи договори, розроблені МОН України спільно з Мінветеранів, аби уніфікувати практику.

Підсумовуючи цей аналіз, бачимо, що українське законодавство заклало фундамент для участі ветеранів у патріотичному вихованні, проте

багато ще залежить від реалізації на регіональному і локальному рівнях. У розпорядженні держави та суспільства — значний кадровий потенціал: сотні тисяч мотивованих людей з бойовим досвідом. Для ефективного його використання необхідно перейняти найкращий міжнародний досвід, про що йтиметься нижче.

Механізми патріотичного виховання дітей та молоді за участю ветеранів широко варіюються в різних країнах, залежно від історичного досвіду, військових традицій та системи освіти. Розглянемо, як здійснюється залучення ветеранів до виховання патріотизму в Сполучених Штатах Америки, державі Ізраїль та Литовській Республіці — країнах, досвід яких є показовим і корисним для України.

У Сполучених Штатах патріотичне виховання молодого покоління традиційно ґрунтується більше на громадах та громадських організаціях, ніж на централізованих державних програмах. У країні діє розгалужена система ветеранських організацій (Американський легіон, Ветерани закордонних воєн (VFW), тощо), які беруть активну участь у громадянській освіті та патріотичних заходах для молоді. Зокрема, [American Legion](#) із часу свого заснування (1919 р.) реалізує різноманітні Youth Programs, спрямовані на виховання лідерства, громадянської відповідальності та поваги до національних цінностей. Серед таких програм — щорічні збори молодіжних лідерів Boys State / Boys Nation, на яких старшокласники вивчають на практиці демократичні процеси; конкурс ораторського мистецтва на тему Конституції; підтримка скаутського руху та спортивних ліг для молоді (наприклад, бейсбольні команди Американського легіону) (American Legion, n.d.). Всі ці ініціативи здійснюються ветеранами чи за їх участю і фінансуються переважно за рахунок самих організацій та благодійних внесків.

Держава опосередковано сприяє інтеграції ветеранів у систему освіти та виховання через спеціальні програми. Найвідомішою є федеральна програма [«Troops to Teachers»](#) (ТТТ), започаткована у 1993 р. Міністерством оборони США. Її мета — допомогти військовослужбовцям, що звільняються, стати сертифікованими шкільними вчителями. Хоча існують проблеми із фінансуванням цієї ініціативи, проте програма надає консультації, фінансову підтримку на навчання та працевлаштування ветеранів у школах, особливо у школах із неблагополучних районів або з браком педагогів (United States Government, 2024). За

перші два десятиліття дії ТТТ понад 100 тис. ветеранів успішно перейшли до професії вчителя (Hoffman, 2023). Це не лише сприяє зайнятості ветеранів, а й привносить до шкіл людей з високою дисципліною, лідерськими навичками та патріотичними цінностями. Ветерани-вчителі часто беруть на себе роль наставників кадетських шкільних програм (Junior ROTC), які діють у багатьох старших школах. Junior ROTC — це факультативна програма військової підготовки та лідерства, що проводиться офіцерами у відставці. Її випускники не зобов'язані вступати до армії, але здобувають навички самодисципліни, громадянськості та патріотизму. На законодавчому рівні в США немає єдиного «Закону про патріотичне виховання» — такі функції розпорошені між освітніми стандартами штатів, програмами Міністерства оборони і діяльністю НУО. Проте досвід США демонструє, що активність ветеранських об'єднань, за підтримки держави, здатна забезпечити наступність поколінь у військово-патріотичних традиціях. Наприклад, Американський легіон через свою допоміжну організацію (American Legion Auxiliary) запровадив ініціативу «Star Spangled Kids» — освітню програму для дітей з вивчення історії США, Конституції та принципів американізму (патріотизму) (American Legion Auxiliary, n.d.). Ці програми, як і численні стипендіальні конкурси для школярів на тему патріотизму, фінансуються ветеранами і слугують прикладом саморегульованого внеску ветеранів у виховання молоді.

Отже, у США ветерани залучені до патріотичного виховання переважно через громадські структури, заохочувані державою. Ключовим фактором успіху є високий суспільний престиж військової служби та культ шанування воїнів, що формує у молоді повагу до захисників і мотивацію наслідувати їхній приклад. Варто відзначити, що американський підхід робить акцент не стільки на військовій підготовці школярів, скільки на громадянській освіті й розвиткові лідерства, де ветеран виступає ментором і живим носієм патріотичних чеснот.

Держава Ізраїль має унікальну модель, в якій практично кожен громадянин автоматично стає ветераном у молодому віці через обов'язкову військову службу. Армія оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) тісно пов'язана з цивільним суспільством, а патріотичне виховання пронизує всю систему освіти з ранніх років. В ізраїльських школах немає окремого предмету «патріотичне виховання» — нато-

мість виховання любові до Батьківщини та готовності її захищати «зашито червоною ниткою в кожному предметі» (Юрченко, 2022). Як зазначають ізраїльські освітяни, патріотичні цінності та наративи національної історії присутні під час вивчення літератури, історії, географії і навіть природничих дисциплін. Навчальні програми підкреслюють цінність людського життя і відповідальність кожного громадянина за долю країни (Юрченко, 2022). Оточення постійних безпекових загроз сформувало культуру, де вчителі поряд зі знаннями передають учням навички поведінки у надзвичайних ситуаціях, уміння співпрацювати заради спільної безпеки.

Ветерани (тобто демобілізовані військовослужбовці) в Ізраїлі, як правило, ще дуже молоді люди — більшість завершують строкову службу у 20–22 роки. Значна частина з них продовжує служити в резерві або стає на офіцерські посади. Існує традиція, за якою випускники шкіл перед вступом до університету проходять так звані лідерські програми «Мехіна» — річні академії лідерства, де молодь займається волонтерством, вивчає історію, філософію, основи державотворення та проходить інтенсивну довійськову підготовку (Когут & Юрченко, 2020). Мехіни часто очолюються досвідченими військовими або громадськими лідерами — наставниками, які є для молоді прикладом служіння суспільству. Так, у ізраїльських «академіях лідерства» менторами виступають офіцери ЦАХАЛ у відставці або резерві, які виховують у молоді відповідальність і патріотизм через особистий приклад (Когут & Юрченко, 2020). На думку ізраїльських офіцерів, «кожній дитині потрібен дорослий, який беззастережно в неї вірить» — таким дорослим нерідко стає колишній військовий, який пройшов бойовий шлях і тепер присвячує час вихованню наступників (Когут & Юрченко, 2020).

В ізраїльських школах поширеною є практика запрошення на уроки батьків — військовослужбовців або ветеранів для розповідей про історичні битви, героїв Ізраїлю, Голокост і війни за незалежність. У країні встановлені Дні пам'яті полеглих воїнів (Йом Хазікарон), коли по всіх школах проводять меморіальні церемонії, де присутні родини загиблих і ветерани. Уроки історії нерідко доповнюються зустрічами з учасниками війни Судного дня чи інших конфліктів — це жива історія, яку школярі сприймають емоційно і глибоко. Держава заохочує такі заходи: Міністерство освіти Ізраїлю співпрацює з Армією оборони через

спеціальні програми, наприклад, «Офіцер-вихователь», коли діючі офіцери закріплюються за школами для проведення занять з національної безпеки і підготовки молоді до служби.

В Ізраїлі існує феномен «цивільного м'якого мілітаризму», коли громадські організації (формально цивільні) виконують військово-патріотичні функції. Приклад — рух HaShomer Nachadash, що залучає добровольців (багато з яких перебували на військовій службі) до охорони ферм і прикордонних територій, водночас виховуючи молодь у дусі єврейських піонерських традицій (Grassiani & Gazit, 2025). Схожі рухи діють у позашкільний час і співпрацюють зі школами, навчаючи старшокласників практичним навичкам виживання, перших дій у разі небезпеки тощо. Цей досвід частково подібний до українських пластунських чи скаутських організацій, але з більшим акцентом на військову компоненту.

Правове забезпечення ролі ветеранів у вихованні в Ізраїлі не виділено в окремий закон — радше це традиція, підкріплена загальнообов'язковим призовом та національною ідеологією. Від дитячого садка і до випуску молоді постійно взаємодіє з людьми у військовій формі: солдати проводять показові виступи, військові медики навчають першої допомоги, офіцери резерву викладають початкову підготовку у старших класах. У результаті до моменту призову 18-річні ізраїльтяни вже усвідомлюють свій обов'язок і мають перед очима численні приклади старших товаришів. Цікаво, що в ізраїльській педагогіці наголошується не на культивуванні агресії чи образу ворога, а на вихованні відповідальності та любові до життя. Як кажуть наставники: «ми навчаємо дітей, що найдорожче — людське життя... Буде добре тобі — буде добре і твоїй Батьківщині» (Юрченко, 2022). Ветерани-інструктори передають не тільки воєнні знання, а й моральні дилеми — наприклад, як поводитися у полоні, щоб зберегти життя і не зрадити країну. Все це формує зрілий патріотизм, заснований на гуманістичних цінностях.

Отже, для України досвід Ізраїлю показує важливість системності: патріотичне виховання не зводиться до окремих уроків, а є частиною всієї освітньої парадигми. Ветерани і діючі військові стають природними учасниками освітнього процесу завдяки загальній військовій повинності та менторським програмам (мехінам). Україна, маючи великий корпус молодих ветеранів, теж може розвивати інститути наставництва (на

кшталт академій лідерства), де ветерани виконували б роль вихователів молоді, передаючи їй «ген відповідальності за країну» (Когут & Юрченко, 2020).

Литовська Республіка — країна Балтії, яка, як і Україна, пережила окупацію, відновила незалежність у 1991 р. і зараз зміцнює оборонні спроможності в умовах загрози з боку РФ. Патріотичне виховання в Литві розглядається як складова загальної громадянської стійкості. У 2016 р. Литва повернула обмежений військовий призов, а також почала активно розвивати програми допризовної підготовки молоді. У цій країні не було окремої великої категорії «ветеранів війни» (як в Україні чи США), оскільки литовські збройні сили з 1990-х до останнього часу не вели бойових дій (окрім невеликих миротворчих місій). Утім, роль носіїв військово-історичного досвіду виконують колишні партизани — антирадянські борці, ветерани литовського підрозділу в Афганістані (1980-ті) та старші офіцери, які стояли у витоків сучасної литовської армії. Литовське законодавство про національно-патріотичне виховання схоже на українське тим, що інтегроване до законів про освіту та нацбезпеку. У 2018 р. Сейм Литви прийняв поправки, що зобов'язують школи співпрацювати з Міністерством оборони в питанні «військово-патріотичного виховання і підготовки молоді до захисту батьківщини». При Міністерстві оборони Литовської Республіки працює Департамент громадських зв'язків і виховання, відповідальний за просвітницькі заходи серед молоді.

Характерною рисою литовського підходу є тісна взаємодія між силовими структурами і освітянами. У червні 2025 р. Міністерство оборони та Міністерство освіти, науки і спорту Литви підписали угоду про співпрацю щодо зміцнення патріотичного виховання в школах (LRT.lt. English, 2025). Згідно з цією угодою сторони зобов'язуються спільно підвищувати «стійкість молоді до загроз, залучати ширшу громадськість до національної оборони, зберігати історичну пам'ять та підтримувати роботу громадських організацій» (LRT.lt. English, 2025). Практичне вираження такої співпраці — організація оборонним відомством спеціальних програм для школярів: таборів, курсів з кібербезпеки, змагань з військово-прикладних видів спорту. Важливо, що угода передбачає співробітництво і з Спілкою стрільців Литви (Литовським союзом стрільців) — історичною добровольчою воєнізованою організацією, яка об'єднує як молодь, так і дорослих (включно

з резервістами та ветеранами). Спілка стрільців проводить для литовських школярів заняття з основ військової справи, тренінги виживання, курси першої допомоги та оборонні ігри. Як повідомила міністр освіти Литви, планується залучити Союз стрільців до організації факультативних занять із виживання та домедичної допомоги для учнів, особливо після скорочення навчального року (LRT.lt. English, 2025). Ця модель нагадує українські гуртки «Джура» і співпрацю з Товариством сприяння обороні, але в Литві вона більш інституціоналізована через прямі угоди між міністерствами.

У Литві також реалізується концепція «загального спротиву» (аналогічна українській ідеї національного спротиву). Ветерани (у значенні колишні військові) та резервісти відіграють важливу роль у навчанні цивільного населення методам опору на випадок окупації. Наприклад, у кожній громаді проводяться відкриті вишколи для молоді за участю відставних офіцерів, які вчилися партизанської тактики. Литовські офіцери резерву створили мережу шкіл і таборів «Kadetai» (кадетські класи) для підлітків 15–18 років, де молодь під керівництвом інструкторів (часто ветеранів) опановує навички дисципліни, лідерства, знайомиться з армійським життям. З боку держави існує підтримка таких починань, хоча вони й не є масовими.

Таким чином, досвід Литви підтверджує: для маленької країни, що перебуває під потенційною загрозою, патріотичне виховання і підготовка до оборони — спільна справа армії, школи і добровольців. Ветерани та резервісти виступають як зв'язкова ланка між збройними силами і цивільною молоддю. Цікавим для України є приклад офіційного оформлення співпраці між Міністерством оборони та Міністерством освіти (2025 р.), а також залучення до цього процесу історично сформованих патріотичних організацій.

Щодо міжнародних стандартів, слід зазначити, що Організація Об'єднаних Націй, як глобальна цивільна інституція, не має спеціалізованих рекомендацій безпосередньо щодо «патріотичного виховання», оскільки ця концепція значною мірою має національно специфічний характер. Водночас ООН послідовно підтримує залучення ветеранів до суспільно-корисної та освітньої діяльності, визнаючи їхній потенціал у процесах мирного розвитку.

Зокрема, в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН стосовно реабілітації та реінтеграції колиш-

ніх комбатантів наголошується, що успішне повернення ветеранів до мирного життя сприяє соціальній стабільності, сталому миру та розвитку громад. У контексті Цілей сталого розвитку (ЦСР ООН) питання якісної освіти тісно пов'язується з формуванням активного, відповідального та залученого громадянина. Із цієї перспективи участь ветеранів — носіїв безпосереднього досвіду захисту миру — у громадянській освіті молоді повністю узгоджується з ЦСР 16 «Мир, справедливість та сильні інституції», що спрямована на побудову інклюзивних і миролюбних суспільств.

Стосовно НАТО, Альянс підтримує програми розвитку військово-освітнього співробітництва в країнах-партнерах. Через програму DEEP (Defence Education Enhancement Programme) НАТО допомагає реформувати військову освіту, включно з патріотичними аспектами підготовки особового складу. Хоча пряма робота з цивільною молоддю не є мандатом НАТО, стандарти НАТО заохочують концепцію «Всеохоплюючої оборони» (Total Defence), де громадяни (у тому числі ветерани запасу) повинні бути готові співпрацювати для захисту країни. Приклади Естонії, Литви, Швейцарії, що часто обговорюються у рамках НАТО, демонструють важливість розбудови територіальної оборони та руху резервістів-волонтерів. Для України це фактично означає легітимізацію зусиль із патріотичного виховання: вони розглядаються як частина заходів із підготовки суспільства до оборони і підвищення національної стійкості.

Отже, узагальнюючи зарубіжний досвід, можна виокремити кілька спільних тенденцій:

- (1) ветерани ефективно залучаються до виховання молоді там, де є усталені громадські об'єднання ветеранів або резервістів, що підтримуються державою;
- (2) центральна роль у патріотичному вихованні належить не стільки пропагандистським гаслам, скільки особистому прикладу та наставництву (ветеран як носій життєвої історії і цінностей);
- (3) важливою є системність: поєднання формальної (шкільних програм) і неформальної (таборів, клубів, конкурсів) освіти за участю ветеранів;
- (4) держава створює правові та фінансові умови (гранти, програми перекваліфікації), але ініціатива часто йде «знизу» — від самих ветеранів і громад.

Для України американський досвід корисний у частині державної підтримки кар'єрного переходу ветеранів до освітньої сфери; ізраїльський — у питаннях інтеграції патріотичних цінностей у весь освітній процес і наставництва; литовський — у побудові міжвідомчого партнерства та розвитку територіальної оборонної освіти молоді.

Проблеми та прогалини чинного законодавства України. Незважаючи на суттєвий прогрес у нормативному забезпеченні залучення ветеранів до патріотичного виховання, на практиці залишається низка проблемних питань та правових лакун. Проаналізуємо основні з них:

1. Відсутність спеціалізованого правового акта, який визначає би статус ветерана як суб'єкта виховного процесу. Чинний Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» не містить положень, що регламентують права чи обов'язки ветеранів у сфері освіти та виховання. У Законі України «Про основи національного спротиву» (2021), який частково торкається питань національної ідентичності, ветерани згадуються лише побіжно, без чіткого механізму реалізації їхньої участі в освітньо-виховній діяльності. Водночас в Україні досі не ухвалено окремого закону «Про національно-патріотичне виховання», хоча відповідні законопроекти періодично реєструються у Верховній Раді України. Така нормативна невизначеність призводить до того, що ініціативи стосовно залучення ветеранів до виховання молоді залежать переважно від доброї волі керівництва закладів освіти або місцевих органів влади, а не від системних вимог. Відсутність імперативних правових норм створює умови, за яких низка закладів освіти може ігнорувати або уникати співпраці з ветеранами, що є значною законодавчою прогалиною.

2. Правова неврегульованість статусу ветерана під час роботи з дітьми. У нинішній правовій площині ветеран, який проводить виховний захід у школі, має статус запрошеного гостя або волонтера. Закон України «Про волонтерську діяльність» формально дозволяє залучення волонтерів до освітніх заходів, однак передбачає укладення відповідної угоди у випадку регулярної участі. На практиці такі угоди майже не оформлюються — взаємодія між школами та ветеранами часто має неформальний характер. Це породжує двосторонні ризики: з одного боку, ветеран юридично не захищений (наприклад, у разі травмування під час заходу), а з іншого —

адміністрація школи не несе відповідальності за зміст зустрічі. Така ситуація вимагає розроблення типових нормативних документів, зокрема, положення про залучення ветерана як почесного лектора або ментора, етичного кодексу взаємодії з учнями тощо. Наразі відсутність формалізованих механізмів стримує освітні установи від системного залучення ветеранів, що підтверджують і побоювання деяких директорів шкіл.

3. Брак фінансової мотивації для ветеранів, які здійснюють виховну діяльність. Незважаючи на наявність окремих державних грантів для громадських організацій ветеранів, фінансова підтримка індивідуальних ініціатив у сфері виховання залишається недостатньою. Переважна більшість ветеранів, які беруть участь у просвітницьких заходах, працюють на волонтерських засадах, витрачаючи власні ресурси — час, кошти на транспорт, друк матеріалів тощо. На державному рівні не передбачено жодної форми компенсаційних виплат, добових чи офіційної подяки. Введення хоча б базового стимулювання (наприклад, офіційних сертифікатів подяки від Міністерства освіти і науки України чи Міністерства у справах ветеранів України) могло б мотивувати ширше коло учасників. Хоча фінансова винагорода не є визначальною для залучених ветеранів, її наявність є важливою умовою розширення масштабу таких ініціатив.

4. Психологічні та методичні виклики залучення ветеранів до виховної роботи з молоддю. Законодавча база України не містить окремих положень, що регламентують психолого-педагогічну підготовку ветеранів до освітньої діяльності з дітьми та молоддю. Це створює низку ризиків, пов'язаних із особливостями посттравматичного досвіду ветеранів. Деякі з них можуть мати симптоми ПТСР, емоційної лабільності, підвищеної агресивності або депресивних станів, що без належної підтримки може негативно вплинути на комунікацію з учнями. Також спостерігається недостатня обізнаність із педагогічною етикою та віковими особливостями сприйняття інформації. Зокрема, надмірна натуралістичність у викладі військового досвіду здатна викликати психоемоційне перенавантаження чи страх у дітей, або ж сприяти романтизації війни.

Наразі Міністерство у справах ветеранів України спільно з фахівцями-психологами та педагогами лише розпочало розробку тренінгових програм для підготовки ветеранів до ролі освітніх спікерів. Методичні рекомендації МОН України

так само обмежуються загальними настановами, не пропонуючи чітких сценаріїв або інструментів взаємодії з дітьми різного віку. Відсутність уніфікованих підготовчих програм, інструктивних матеріалів та системного супроводу з боку шкільних психологів може призвести до парадоксальної ситуації: добрі наміри у справі патріотичного виховання обертаються на психологічну травматизацію або моральну дезорієнтацію учнів. Це вимагає розробки повноцінного освітнього курсу або модульної програми підготовки ветеранів до просвітницької та виховної діяльності.

5. Нерівномірність реалізації політики на місцях. Попри уніфікованість законодавчих положень, на практиці ефективність реалізації програм за участю ветеранів істотно залежить від активності місцевих громад, органів влади та громадських ініціатив. У західних і центральних регіонах України простежується значно вищий рівень залучення ветеранів до патріотичного виховання. Водночас у деокупованих або прифронтових регіонах такі ініціативи зустрічаються рідше, що зумовлено браком ресурсів, кваліфікованих фахівців і координаційної підтримки.

На законодавчому рівні не передбачено імперативу щодо створення місцевих програм за участю ветеранів; діють лише загальні стратегічні орієнтири. Зазначена ситуація створює регіональну нерівність у доступі до виховного досвіду захисників України: в одних громадах школярі регулярно взаємодіють з ветеранами, в інших — не мають такої можливості.

6. Нерівномірність реалізації по країні. Закон єдиний для всіх регіонів, але фактична реалізація залежить від місцевої влади та активістів. В одних областях (особливо західних та центральних) спостерігається висока активність ветеранських осередків у школах, організовано центри патріотичного виховання за участю ветеранів. Наприклад, у Вінницькій області діє центр «Патріот», де ветерани навчають молодь домедичної допомоги і військової історії. Водночас у деяких регіонах (особливо деокупованих, прифронтових) поки недостатньо ресурсів і фахівців для такої роботи. Нинішнє законодавство прямо не вимагає від місцевих державних адміністрацій створювати програми з ветеранами — є лише загальна стратегія. Це породжує нерівність: десь молодь регулярно спілкується із захисниками, а десь-інде — ні.

7. Обмеженість переліку суб'єктів патріотичного виховання. Закон № 2834-IX серед суб'єктів національно-патріотичного виховання ви-

значає лише окремі категорії: ветеранів війни, осіб з особливими заслугами перед державою, учасників Революції Гідності. При цьому поза межами правового поля залишаються близькі родичі загиблих захисників, волонтери та інші учасники оборонного руху, які мають вагомий морально-виховний потенціал. Їхні життєві історії жертвності, громадянської відповідальності та служіння суспільству можуть слугувати джерелом глибокого особистісного впливу на учнівську молодь.

Вирішення цієї прогалини можливе як шляхом законодавчого розширення переліку суб'єктів, так і через розроблення офіційних методичних рекомендацій від МОН України та Мінветеранів України, що дасть змогу долучати зазначені категорії до заходів із виховання молоді.

8. Відсутність системи моніторингу та оцінки ефективності участі ветеранів у патріотичному вихованні. Чинне законодавство передбачає створення координаційних рад на різних рівнях влади з метою реалізації державної політики у сфері національної ідентичності. Однак практичні механізми оцінювання ефективності участі ветеранів у патріотичному вихованні залишаються нерозробленими. Немає уніфікованих показників або методик, які дозволяли б оцінити рівень впливу таких ініціатив на свідомість молоді. Соціологічні опитування, анкетування, фокус-групи чи тести могли б стати інструментами зворотного зв'язку для оцінки результатів просвітницької діяльності.

На сьогодні моніторинг фактично зводиться до описового звітування про кількість проведених заходів, що не дає змоги оцінити якісний ефект. Відсутність системної аналітики унеможливорює своєчасне коригування політики: слабкі практики не ідентифікуються, а кращі кейси не масштабуються.

Спираючись на проведений аналіз та враховуючи міжнародний досвід, сформулюємо **низку пропозицій**, реалізація яких дозволить підвищити ефективність залучення ветеранів до національно-патріотичного виховання та усунути прогалини в чинному законодавстві.

1. Нормативно-правове закріплення участі ветеранів у виховній діяльності. Одним із першочергових напрямів удосконалення державної політики у сфері патріотичного виховання є внесення змін до чинного законодавства з метою чіткого визначення ролі ветеранів як суб'єктів виховного процесу. Зокрема, доцільним видається

ся доповнення Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» окремою статтею, яка б визначала право ветеранів брати участь у національно-патріотичному вихованні молоді — як на волонтерських засадах, так і на основі трудових або цивільно-правових договорів. Таке положення підкреслило б суспільну цінність ветеранів не лише як отримувачів соціальних гарантій, а і як активних носіїв цінностей громадянського обов'язку та національної ідентичності.

Крім того, на законодавчому рівні доцільно ініціювати розробку та ухвалення окремого Закону України «Про національно-патріотичне виховання», який би слугував концептуальною основою для системної реалізації відповідної державної політики. У структурі такого акта доцільно передбачити спеціальний розділ, присвячений механізмам залучення ветеранів до освітньої діяльності, визначити їхній правовий статус, функції та гарантії. Запровадження правової категорії «ветеран-наставник» або її аналогів забезпечило б створення чіткої нормативної основи для організації просвітницької, мотиваційної та виховної діяльності ветеранів у закладах освіти та громадських інституціях.

2. Запровадження державної програми професійної підготовки ветеранів до освітньої діяльності. З метою ефективного залучення ветеранів до системи національно-патріотичного виховання доцільно розробити і впровадити спеціальну державну програму підготовки ветеранів до педагогічної та просвітницької діяльності. За прикладом програми Troops to Teachers (ТТТ), що реалізується у Сполучених Штатах Америки, Міністерству освіти і науки України спільно з Міністерством у справах ветеранів України доцільно ініціювати комплексну сертифікаційну програму умовно під назвою «Ветеран-учитель».

Змістом такої програми має стати організація короткострокових курсів (тривалістю 3–6 місяців) на базі педагогічних спеціальностей університетів або регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти. Програма повинна охоплювати базові дисципліни з педагогіки, вікової психології, методики викладання предмета «Захист України», основ громадянської освіти, а також етичні засади роботи з дітьми та підлітками. По завершенні курсів передбачається видача державного сертифіката, що надає право на зайняття посад інструктора з допризовної підготовки, керівника

військово-патріотичних гуртків, асистента вчителя тощо у закладах загальної середньої освіти.

Для стимулювання закладів освіти до працевлаштування таких сертифікованих фахівців держава має передбачити окремі механізми підтримки, зокрема надбавки до освітньої субвенції або пільгові умови фінансування ставок. Запровадження цієї програми не лише сприятиме соціальній адаптації та професійній реалізації ветеранів, а й зумовить використання їхнього практичного досвіду та авторитету для формування національної свідомості й громадянської ідентичності молодого покоління.

3. Запровадження системи морального та матеріального стимулювання для ветеранів-наставників. Ефективне залучення ветеранів до виховної діяльності потребує не лише правового визнання, а й системи мотивації, яка поєднує моральні відзнаки з конкретними матеріальними стимулами. З метою формування престижу ветеранського наставництва доцільно передбачити у законодавстві або нормативних актах (зокрема в урядових постановах) механізми заохочення ветеранів, які здійснюють волонтерську діяльність у сфері національно-патріотичного виховання молоді.

Пропонується встановити спеціальну форму відзначення, наприклад, почесний знак або аналогічну нагороду, яку присуджуватимуть спільно Міністерство у справах ветеранів України та Міністерство освіти і науки України за значний внесок у формування громадянської компетентності учнівської/студентської молоді. Така відзнака не лише підвищить соціальний статус ветеранів-наставників, а й слугуватиме позитивним прикладом для інших представників ветеранської спільноти.

Крім того, можливе запровадження системи матеріального стимулювання. Зокрема, для ветеранів, які упродовж року здійснили не менше визначеної кількості годин волонтерської роботи з молоддю (наприклад, 100 годин), можуть бути передбачені додаткові соціальні преференції: знижки на оплату житлово-комунальних послуг; доступ до цільових мікрогрантів на розвиток малого бізнесу або професійної перепідготовки; першочергове право на участь у державних чи муніципальних програмах підтримки ветеранів.

Регламентация цих механізмів може бути оформлена в межах окремої урядової постанови або положення, що регламентує порядок заохочення ветеранів, які беруть участь у вихованні молоді. З

огляду на нестандартність підходу, важливо забезпечити прозорі критерії відбору та оцінки діяльності ветеранів, аби уникнути формалізму та зберегти довіру до системи стимулювання.

Такі ініціативи дадуть змогу не лише ширше залучити ветеранів до освітнього процесу, але й забезпечити належне визнання їхнього внеску в формування патріотичної та громадянської ідентичності молодого покоління.

4. Розширення кола суб'єктів національно-патріотичного виховання. Однією з актуальних проблем правового регулювання участі громадян у патріотичному вихованні є обмежене коло суб'єктів, передбачене чинними нормативними актами. У більшості стратегій, концепцій і законів основну увагу зосереджено виключно на ветеранах війни, осіб з особливими заслугами перед Україною або учасниках Революції Гідності. Водночас поза правовим полем залишаються інші суспільно шановані категорії, які також мають потенціал позитивно впливати на світогляд молоді.

Доцільно передбачити участь у виховних заходах членів родин загиблих військовослужбовців, волонтерів, військових медиків, рятувальників, а також інших осіб, які мають реальний досвід служіння державі. Їхні життєві історії, моральні принципи, жертвність і громадянська активність є важливим джерелом ціннісного орієнтування для молоді.

У цьому контексті варто ініціювати прийняття урядової постанови «Про залучення осіб з особливими заслугами перед Україною до національно-патріотичного виховання», де чітко визначити, що органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти можуть співпрацювати не лише з ветеранами, а й з іншими категоріями громадян, які мають моральне право виступати наставниками молоді. Таке нормативне уточнення забезпечить прозорість і легітимність освітніх заходів, знівелює сумніви щодо правового статусу зазначених учасників та унеможливить формальні обмеження з боку адміністрацій закладів освіти.

Крім того, доцільно розробити і запровадити в закладах освіти спеціальні програми, орієнтовані на зустрічі з цими особами, зокрема «Жива історія», «Герої серед нас», «Уроки громадянської мужності» тощо. Їх змістом має стати інтерактивна взаємодія, що сприятиме формуванню в учнів/студентів почуття національної гордості, емпатії та громадянської відповідальності. Адже, наприклад, мати загиблого Героя України не є

«ветераном» юридично, але її слово може виховати не менше, ніж слово учасника бойових дій.

Таким чином, розширення кола суб'єктів патріотичного виховання дасть змогу активніше використовувати потенціал громадянського суспільства для формування ідентичності молоді, а також забезпечить цілісність і сталість виховного процесу в умовах нових суспільних викликів.

5. Розроблення етичного кодексу та методичних рекомендацій для ветеранів, залучених до виховної роботи з дітьми і молоддю. Зважаючи на специфіку комунікації між ветеранами та молодіжною аудиторією, доцільним є затвердження на державному рівні етичного кодексу для ветеранів-лекторів, а також методичних рекомендацій щодо проведення виховних заходів у закладах освіти. Вказані документи мають бути розроблені Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством у справах ветеранів України, за участі експертів із педагогіки, психології та публічної комунікації.

Етичний кодекс має окреслювати основні принципи взаємодії ветерана з учнівською аудиторією, передусім на поширення мови ненависті, закликів до насильства, дискримінаційних висловлювань щодо представників інших національностей, а також романтизацію війни. Акцент має бути зроблений на формуванні позитивних цінностей — мужності, гідності, солідарності, відповідальності, жертвності заради миру та безпеки держави.

Методичні рекомендації мають містити дидактично обґрунтовані моделі проведення так званих «уроків зв'язи» або патріотичних зустрічей. Зокрема, доцільно визначити орієнтовну структуру такого заходу: вступне знайомство; оповідь ветерана про власний життєвий та бойовий досвід у формі, адаптованій до вікових особливостей аудиторії; інтерактивна частина (формат «запитання-відповідь»); демонстрація фото-, відеоматеріалів чи елементів екіпірування; завершальний мотиваційний меседж, що підкреслює значущість освіти, гідності, миру і державотворення. Особливу увагу слід приділити роз'ясненню того, як уникати надмірної натуралізації військових подій та забезпечити емоційний комфорт учнів.

З метою підвищення ефективності взаємодії ветеранів з молоддю Міністерству у справах ветеранів України варто організувати короткострокові курси чи тренінги (зокрема у форматі онлайн), спрямовані на розвиток навичок публіч-

ного виступу, емоційної саморегуляції та педагогічної чутливості. Такі заходи можуть також стати частиною програм психологічної реабілітації ветеранів, сприяючи їхньому успішному включенню у мирне життя через конструктивну комунікацію та передачу досвіду молодому поколінню.

6. Посилення координації та запровадження системного моніторингу. Однією з ключових умов ефективного залучення ветеранів до національно-патріотичного виховання є створення сталого механізму координації та регулярного оцінювання результативності відповідної політики. Доцільно покласти на відповідний підрозділ Міністерства у справах ветеранів України у взаємодії з Міністерством освіти і науки України функцію щорічного звітування про стан національно-патріотичного виховання за участю ветеранів.

У зазначеній щорічній доповіді мають бути узагальнені кількісні та якісні показники реалізованих ініціатив: кількість проведених заходів, залучених ветеранів, охоплених учнів, обсяг фінансування, використання грантів та інші проекти за підтримки держави. Важливо також включити результати соціологічних опитувань учнів щодо їхніх уявлень про військову службу, армію, війну, рівень патріотичної свідомості та готовність до оборони країни.

Такі аналітичні дані забезпечать здійснення об'єктивної оцінки ефективності відповідної політики, виявлення регіональних диспропорцій у реалізації заходів, коригуванні державних та місцевих програм відповідно до реальних потреб. На підставі щорічних звітів уряд зможе приймати обґрунтовані рішення щодо перерозподілу ресурсів, ініціювання нових нормативно-правових актів, підтримки успішних ініціатив тощо.

Нарешті, важливо актуалізувати функціонування координаційних рад, передбачених Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), забезпечивши їх дієвість та включення до їх складу представників ветеранських організацій, педагогічної спільноти, органів місцевого самоврядування. Без реального змістовного наповнення ці органи ризикують залишитися формальними структурами без впливу на реальні процеси у сфері патріотичного виховання.

7. Поглиблення міжнародної співпраці у сфері патріотичного виховання за участю ветеранів. У контексті євроатлантичної інтеграції України

доцільно активізувати міжнародну співпрацю щодо залучення ветеранів до освітньої та виховної діяльності. Платформою для таких ініціатив можуть слугувати консультації в межах формату Україна — НАТО, де питання патріотичного виховання та реінтеграції колишніх військовослужбовців слід включити до порядку денного. Варто ініціювати створення спільних проєктів обміну досвідом між українськими ветеранами та ветеранами країн НАТО, зокрема організувати навчальні візити освітян, представників ветеранських організацій і місцевого самоврядування до країн Балтії, Польщі тощо.

Метою таких поїздок є ознайомлення з успішними моделями військово-патріотичного виховання, зокрема функціонуванням кадетських шкіл, молодіжних військово-спортивних таборів, програм підготовки до служби у збройних силах. Адаптація цих практик в українському контексті може сприяти підвищенню ефективності виховної роботи.

Окрему увагу слід приділити залученню української діаспори та міжнародних благодійних і експертних організацій. Наприклад, фахівці з Ізраїлю можуть долучитися до розробки курсів з лідерства, громадянської відповідальності та самозарадності для молоді за участю ветеранів — за аналогією з ізраїльськими підготовчими програмами (мехінот).

Крім того, доцільно укласти міжурядові угоди або меморандуми про взаєморозуміння між Міністерством у справах ветеранів України та відповідними структурами США, Ізраїлю, країн Балтії щодо обміну кращими практиками соціальної адаптації ветеранів, їх залучення до виховання молодого покоління та підготовки до служби у Збройних Силах.

8. Інформаційна підтримка та формування позитивного образу ветерана в суспільстві. Одним із ключових завдань державної політики у сфері національної ідентичності є формування шанобливого ставлення до ветеранів і популяризація їхнього внеску в оборону держави (Міністерство у справах ветеранів України, 2020с). Проте декларативних положень недостатньо — необхідне впровадження системної інформаційної політики, яка сприяє утвердженню позитивного іміджу ветерана як активного громадянина, наставника і носія національних цінностей.

Доцільно запровадити інструменти стратегічних комунікацій: соціальну рекламу, документальні освітні серіали, інформаційно-просвітницькі

програми на телебаченні за участю ветеранів, які стали прикладом громадянської відповідальності. Важливим є також використання сучасних форматів, орієнтованих на молодіжну аудиторію — короткі відеоролики, TikTok-кампанії, YouTube-канали з історіями молодих ветеранів, які у доступній і привабливій формі доносять цінності служіння, гідності та солідарності.

Така діяльність може бути складовою реалізації державних цільових програм та інформаційної політики в освіті й культурі, навіть якщо вона виходить за рамки власне нормативного регулювання. Окремим напрямом має стати співпраця з медіа, креативними індустріями, блогерами та громадськими організаціями для створення автентичного й етичного медійного контенту, що сприяє формуванню у молоді позитивного образу ветерана — не як носія травми, а як джерела досвіду, стійкості й патріотизму (U.S. Department of Veterans Affairs. (2021).

Запропоновані заходи вимагають відповідних змін у правовому полі — від законів до наказів міністерств. Їх реалізація дасть змогу більш повно залучити унікальний досвід українських ветеранів — героїв новітньої війни — для виховання наступних поколінь захисників і свідомих громадян. Таким чином, правове поле сприятиме не лише соціальному захисту ветеранів, а й використанню їхнього потенціалу задля консолідації нації та зміцнення обороноздатності країни через освіту молоді.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що українське законодавство демонструє поступовий перехід від орієнтації виключно на соціальні гарантії для ветеранів до комплексного розуміння їхньої ролі як активних суб'єктів громадського життя, зокрема у сфері національно-патріотичного виховання. Прийняття Закону України № 2834-IX (2022) та затвердження державних програм на 2021-2025 рр. закріпило участь ветеранів у вихованні молоді як важливий елемент державної політики, що відповідає сучасним викликам, зумовленим воєнним станом та необхідністю збереження національної єдності.

Ветерани, володіючи високим рівнем суспільного авторитету та унікальним досвідом захисту держави, здатні суттєво посилити ефективність виховного процесу, надаючи йому практичного змісту, емоційної переконливості та ціннісної глибини. Проте чинна нормативна база залишається неповною. Необхідна подальша конкретизація правових механізмів, що регулюють участь

ветеранів у вихованні дітей та молоді: зокрема, через визначення правового статусу ветерана-наставника, встановлення стандартів його підготовки, форм стимулювання та механізмів взаємодії з освітніми закладами.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду (США, Ізраїль, Литва) вказує на доцільність імплементації комплексних державних програм, які поєднують педагогічну перекваліфікацію, інституційну підтримку та етичну рефлексію. У цих країнах акцент зроблено на наставництві, лідерстві та міжсекторальному партнерстві, що забезпечує ефективну інтеграцію ветеранів у систему виховання та передачу патріотичних цінностей наступним поколінням.

Застосування розроблених у межах цього дослідження пропозицій — удосконалення нормативної бази, запровадження систем заохочення та інформаційної підтримки тощо — сприятиме інституціоналізації участі ветеранів у патріотичному вихованні. Це не лише підвищить якість виховної роботи, а й сприятиме успішній реінтеграції самих ветеранів, зміцненню їхнього зв'язку із суспільством та утвердженню ідентичності держави.

Україна поступово формує нову традицію шанобливого і практичного залучення захисників до формування громадянської компетентності молоді. Правове забезпечення цієї традиції має еволюціонувати відповідно до реальних викликів та суспільного запиту.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методик оцінювання ефективності форм участі ветеранів у виховному процесі, аналізі впливу таких програм на формування патріотичних настанов учнівської молоді, а також вивченні досвіду інших країн, зокрема Скандинавії та Канади з метою пошуку адаптивних моделей.

В умовах війни питання патріотичного виховання та ролі ветеранів як його провідників набуває стратегічного значення. Успішна реалізація відповідної політики визначатиме не лише ефективність національної системи освіти, а й загалом силу, згуртованість та стійкість українського суспільства у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бех, І.Д., Журба, К.О., Канішевська, Л.В., Комаровська, О.А. Литовченко, О.В., Малиношевський, Р.В., Морін, О.Л., Окушко, Т.К., Охріменко, З.В., Рагозіна, В.В., Рейпольська, О.Д., Тимчик, М.В., Толочко, С.В. & Харченко, Н.В. (2023). *Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської*

- молоді в системі освіти України: стратегічні напрями (І.Д. Бех, Р.В. Малиношевський, ред.). Івано-Франківськ: НАІР. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802/>
- ВЧАСНО. (2020, 7 листопада). *Ветеранські організації можуть отримати до 800 тис. грн на свої проєкти*. <https://vchasnoua.com/news/veteranski-orhani-zatsii-mozhut-otrymaty-do-800-tys-hrn-na-svoi-proiektu>
- Денисов, К. (2024, 20 листопада). *Соціальна адаптація ветеранів російсько-української війни через мілітарне виховання молоді*. Українські студії стратегічних досліджень. <https://ussd.org.ua/2024/11/20/soczialna-adaptacziya-veteraniv-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-cherez-militarne-vyhovannya-molodi>
- Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». (2022, 13 грудня). <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20>
- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». (1993, 22 жовтня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
- Запорізька міська рада. (2024, 6 серпня). *Обговорили залучення ветеранів до виховання молоді*. <https://zp.gov.ua/news/160834-obgovorili-zalucennia-veteraniv-do-vihovannia-molodi>
- Кабінет Міністрів України. (2018, 27 грудня). *Деякі питання Міністерства у справах ветеранів* (1175). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-p>
- Кабінет Міністрів України. (2021, 30 червня). *Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року* (673). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-p>
- Кабінет Міністрів України. (2023а, 15 грудня). *Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року* (1322). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-p>
- Кабінет Міністрів України. (2023б, 30 березня). *Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023-2026 років* (269-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2023-p>
- Кобринський, Ю. (2017, 23 серпня). *Важливі форми патріотичного виховання*. Національна академія внутрішніх справ. <https://www.navs.edu.ua/news/vazhlivi-formi-patriotichnogo-vihovannya.html>
- Когут, Ю. & Юрченко, О. (2020, 18 лютого). *Як прищепити молоді ген відповідальності за країну: досвід Ізраїлю*. Osvitoria. <https://osvitoria.media/experience/yak-pryshhepty-molodi-gen-vidpovidalnosti-za-krayinu-dosvid-izrayilya/>
- Коляда, О. (2025, 19 лютого). *В Україні понад 1,2 млн ветеранів: громадянське суспільство допомагає державі в їх адаптації та працевлаштуванні*. АрміяInform. <https://armyinform.com.ua/ua/news/2025/02/19/ukrayini-povnad-12-mln-veteraniv-gromadyanske-susplystvo-dopomagaє-derzhavі-v-іh-adaptacii-ta-pracєvlasthuvannі>
- Луганська обласна державна адміністрація (2025, 31 березня). *Національно-патріотичне виховання молоді: результати та перспективи Луганщини*. [Допис]. Facebook. [surl.li/wgcooz](https://www.facebook.com/luganregion/posts/10159877777777777)
- Міністерство освіти і науки України. (2022, 6 червня). *Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України* (527). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22>
- Міністерство освіти і науки України. (2024, 7 лютого). *Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання* (141). <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-diyalnosti-centriv-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya>
- Міністерство у справах ветеранів України. (2020а). *Проект Концепції залучення ветеранів до національно-патріотичного виховання*. <https://mva.gov.ua/gromadskosti/category/193-consultations-with-the-public/proyekt-konceptiyi-zaluchennya-veteraniv-do-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya>
- Міністерство у справах ветеранів України. (2020б). *Пропонуємо до громадського обговорення проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції формування та підтримки позитивного образу ветерана війни в суспільстві»*. <https://mva.gov.ua/gromadskosti/category/193-consultations-with-the-public/proponuyemo-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-konceptiyi-formuvannya-ta-pidtrimki-pozitivnogo-obrazu-veterana-vijni-v-susplystvi>
- Міністерство у справах ветеранів України. (2020с, 25 листопада). *Представники органів влади та громадськості об'єднують зусилля в напрямку національно-патріотичного виховання*. [surl.li/xzgyrf](https://www.facebook.com/mva.gov.ua/posts/10159877777777777)
- Міністерство у справах ветеранів України. (2023). *В Україні набув чинності закон про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності*. <https://mva.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-nabuv-chinnosti-zakon-pro-osnovni-zasadi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-utverdzhennya-ukrayinskoyi-nacionalnoyi-ta-gromadyanskoyi-identichnosti>
- Президент України. (2019, 18 травня). *Про Стратегію національно-патріотичного виховання* (286/2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019>
- Президент України. (2024, 4 вересня). *Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019* (608/2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608/2024>
- Хмельницький національний університет. (2023, 8 листопада). *Залучення ветеранів війни до військово-патріотичного виховання студентської молоді*. <https://khmnu.edu.ua/zaluchennya-veteraniv-vijny-do-vijskovo-patriotichnogo-vyhovannya-studentskoyi-molodi>
- Юрченко, О. (2022, 11 липня). *Чому Ізраїль обрав очне навчання під час війни?* Osvitoria. <https://osvitoria.media/experience/chomu-izrayil-obrav-ochne-navchannya-pid-chas-vijny>

- ochne-navchannya-pid-chas-vijny-ta-shho-z-tsogo-dosvidu-mozhe-perejnyaty-ukrayina/
American Legion Auxiliary. (n.d.). *Star Spangled Kids*. <https://www.legion-aux.org/star-spangled-kids>
American Legion. (n.d.). *Youth programs. The American Legion is dedicated to inspiring leadership, good citizenship, and excellence in America's future leaders through a variety of youth programs*. <https://www.legion.org/get-involved/youth-programs>
Andrianova, A. (2025). Ukraine's "Invisible Battalion": Perceptions and treatment of gender in the Donbas War. *Journal of Veterans Studies*, 11(1), 50–62. <https://doi.org/10.21061/jvs.v11i1.633>
Budni.robota.ua. (2025, 26 червня). *Працевлаштування ветеранів і ветеранок: підсумки дослідження та практичні рекомендації для роботодавців*. <https://budni.robota.ua/victory/pratsevlashuvannya-veteraniv-i-veteranok-pidsumki-doslidzhennya-ta-praktichni-rekomendatsiyi-dlya-robotodavtsiv>
Dobrohorska, I. (2025, April). *Reintegrating Ukraine's veterans: Challenges and policy responses*. German Marshall Fund. https://www.gmfus.org/sites/default/files/2025-04/Dobrohorska_Ukraine20Veterans_Report.pdf
Grassiani, E., & Gazit, N. (2025). Civilian 'soft' militarism through informal education in Israel: Learning to protect and connect to the land. *Critical Military Studies*, 11(1). <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23337486.2024.2349365>
Hoffman, M. (2023, May 24). *Your next mission: A veterans guide to the Troops to Teachers program*. Public Service Degrees. <https://www.publicservicedegrees.org/college-resources/education-teaching/troops-to-teachers/>
International Organization for Migration. (2023). *Огляд діяльності МОМ в Україні у сфері психічного здоров'я та соціальної підтримки: підтримка психічного здоров'я та добробуту громади 1 липня – 31 грудня 2023 року*. https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-04/activities-overview-july-december-2023-ukr-web-ukr-1_0.pdf
Lawry, L.L., Korona-Bailey, J., Hamm, T.E., Maddox, J., Janvrin, M., Juman, L., Berezyuk, O., Smolinski, G., Brim, W., & Koehlmoos, T.P. (2025). A qualitative assessment of war-related rehabilitation needs and gaps in Ukraine. *Journal of Health, Population and Nutrition*, 44, 175(2025). <https://doi.org/10.1186/s41043-025-00912-4>
LRT.lt. English. (2025, June 6). *Lithuanian ministries agree to strengthen patriotic education in schools*. [surli.cc/qgosql](https://www.surli.lt/cc/qgosql)
Shkoliar, M., Klymanska, L., Herasym, H., & Shapovalova, T. (2025). Student veterans in Ukrainian higher education: Reintegration, psychosocial support, and international perspectives. *Mental Health: Global Challenges Journal*, 8(1), 92–101. <https://mhgcj.org/index.php/MHGCJ/article/view/282>
Syvak, N. (2024). Evaluating Policy Alternatives for the Economic Reintegration of Ukrainian Veterans. *Public Administration and Law Review*, 4(20), 4–19. <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2024-4-4-19>
U.S. Department of Veterans Affairs. (2021, September). *National strategy for preventing veteran suicide : Annual Report*. <https://www.mentalhealth.va.gov/docs/data-sheets/2021/2021-national-veteran-suicide-prevention-annual-report-final-9-8-21.Pdf>
United States Government. (2024, May 16). *Troops to Teachers. From serving your country to shaping young minds*. <https://troopstoteachers.mil/>
ZMINA. (2025, 29 січня). *За два роки вдєсятеро збільшилася кількість ветеранів, які звертаються по соцпослуги*. <https://zmina.info/news/za-dva-roky-vdesyatero-zbilshylas-kilkist-veteraniv-yaki-zvertayutsya-po-soczposlugu>

VETERANS AS SUBJECTS OF PATRIOTIC EDUCATION FOR YOUTH: AN ANALYSIS OF LEGAL STATUS

Volodymyr Areshonkov

DSc in Education, Associate Professor, Corresponding Member of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, People's Deputy of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. This article analyses the legal status of war veterans as subjects of national-patriotic education for youth in Ukraine. The paper reviews current Ukrainian legislation that defines the status of veterans and the principles of patriotic education, including the Laws of Ukraine "On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection," "On Education," the recent Law of Ukraine № 2834-IX (2022) on national and civic identity, as well as subordinate acts of the Cabinet of Ministers and orders of the Ministry of Education and Science (MES). The legal norms regulating the participation of veterans in the system of national-patriotic education are analyzed, and existing problems and gaps in the legislation are highlighted. To formulate recommendations, a comparative legal analysis was conducted on the experience of involving veterans in youth education in the USA, Israel, and Lithuania, taking into account international approaches (UN, NATO). Based on the results of the study, proposals were formulated for improving the legal regulation aimed at the effective integration of war veterans into the patriotic education process for the younger generation.

Keywords: war veterans; national-patriotic education; legal status; Ukrainian legislation; international experience; youth.

Дата публікації: 18 серпня 2025 р.